

DÉVAVÁRI ZOLTÁN

„A LÉLEKZETVÉTELÜNKNEK IS TISZTA SZÁNDÉKUNAK KELLETT LENNIE, HOGY A GYANUNAK ÁRNYA SE ÉRHESSEN BENNÜNKET”

EGY DÉLVIDÉKI (KONCEPCIÓS) KÉMPER REKONSTRUKCIÓJA (1922–1924)

Az 1918–1920 között végbement impériumváltások, az új államok létrejötte, a legyőzöttek jelentős területveszteségei a megnyugvás és a béke helyett az egykori ellenségek közötti bizalmatlanság további mélyülését hozták magukkal.

A vesztes államok – ha az adott időszakban a megváltozott erőviszonyok következtében a hivatalos kommunikációban nem is, de a kulisszák mögött – a számukra igazságtalannak tartott békediktátumok felülvizsgálataért, azok esetleges megváltoztatásáért, revíziójáért szálltak síkra. Ezzel ellentétben, a győztesek – a birtokba vett új területek megtartását tartották fő prioritásuknak. A tárgyalt korban a magyar kisebbséget az új délszláv állam, az Szerb–Horvát–Szlovén Királyság politikai elitje elsősorban az irredentizmus és a revízió prizmáján keresztül szemlélte, ítélte meg.

A magyarság, de a többi nemzeti kisebbség elleni retorziós politika nem csak az iskolapolitikában, vagy az agrárreformban, hanem a korszakban bár nem ismeretlen, de ebben a régióban a hevessége és intenzitása vonatkozásában mégiscsak a felerősödő tendenciát mutató ún. kém- és hazaárulási perekben csúcsonodott ki. Bár a közvetlen bizonyítékok száma csekély, a közvetett dokumentumok és iratok alapján azonban mégis arra lehet következtetni, hogy a korszakban egymást sűrűn váltó magyar kormányok valóban mérlegelték annak lehetőségét, hogy még a békeszerződések megkötése és életbe lépése előtt fegyveres felkelések kirobbantásával változtassák meg a körvonalazódó új határokat.¹

A levéltári kutatások alapján rendelkezésünkre álló dokumentumok azt mutatják, hogy a vizsgált periódusban, tehát 1922-ben Szabadka területén államellenes bűncselekmény, hazaárulás, kémkedés, az alkotmányos berendezkedés megdöntésére tett kísérlet és egyéb politikai bűncselekmények elleni vádpontban összesen 40 letar-

¹ Bővebben lásd: KECIĆ, Danilo: *Forradalmi munkásmozgalom a Vajdaságban 1917–1921 között*. Újvidék, Fórum, 1980. 120 o. – A. SAJTI Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, Napvilág, 2004. (a továbbiakban: A. SAJTI, 2004.) 38–40. o.

tóztatás történt.² A következő, 1923-as évre is nagyjából hasonló számokról vannak adataink.³

Jelezzük: kémperrek az adott korszakban nem csak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban voltak. A szabadkai kémperrel szinte párhuzamosan zajlott az ún. temesvári *Levente-per*, amelynek főszereplőjét a 18 éves gimnazista, ifj. Niameszny Mihályt a román hatóságok – akárcsak jelenlegi tanulmányom fókuszában lévő szabadkai Varga-per résztvevőit – kémkedés vádjával tartóztatták le.⁴

A Varga-féle kémper szervesen illeszkedett be a magyarság kollektív megfélemlítését célzó hatósági adminisztratív lépések és a kisebbségek elleni pszichológiai hadviselés sorába. A nagy nyilvánosságot kapott, komoly feszültségeket és érzelmi reakciókat kiváltott tárgyalás ugyanis a regnáló belgrádi kormányökröknek kiválóan megfelelt, sőt még kapóra is a magyarok kollektív irredentizmus-vádjának a demonstrálására.

Ekkorra már ugyanis végérvényesen eldőlt, hogy a kisebbségi sorba került magyarság Belgrád minden ellenkezése és nyomásgyakorlása ellenére az önálló, nemzeti, s nem osztályhelyzet alapú – a szláv pártokba történő betagozással járó – politikai szervezkedés útjára lép. Mutatja ezt magának a pernek az időzítése is, amelynek elsőfokú szabadkai tárgyalása 1922. szeptember 15-e és 1922. szeptember 28-a között került sor,⁵ vagyis gyakorlatilag egybeesett az akkor már gőzerővel formálódó Magyar Párt 1922. szeptember 17-i hivatalos zentai megalakulásával.

A per iránti hatalmas érdeklődést, a közhangulat felkorbácsolódását érzékelteti, hogy az azzal kapcsolatos sajtótudósításokat Szabadka-szerte kiragasztották a nagyobb üzletek kirakataiba és a kávéházak ablakaiba, s ezek előtt késő estig nagy tömegek sorakoztak, hogy elolvashassák a legújabb, aznapi fejleményeket.⁶

² IAS. F.47.1099.IX.9/1923. (IAS: Szabadkai Városi Levéltár, Fondjegyzék: F:047. Gradsko poglavarstvo – Subotica (1918-1941); (1901)1918-1942(1942), F047.1099 Vekiki Župan Grada Subotice, 47.1206-47.1213-ig Ured gradskog velikog beležnika)

³ IAS. F.47.1210.I.1/1923.

⁴ Lásd: BORSI KÁLMÁN Béla: *Ifj. Niameszny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)*. Budapest, Helikon, 2010.

⁵ A Varga-perrel kapcsolatban lásd még: CSUKA János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, Püski, 1995. 40–47. – A. SAJTI, 2004. 44–45. – MESAROS, Šandor: *Položaj mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad, Filozofski Fakultet, Institut za Istoriju, 1981. 154–155. – DÉVAVÁRI Zoltán: *Új partok felé*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 132–133.

⁶ Itélet a kémkedési perben – Varga Györgyöt 15, Ignác Gyulát 12, Hajdu Józsefet 10, Németh Ignáci 8, Demeter Aladárt, Veresbaranyi Mihályt és Völgyi Jánost 5-5 évi fegyházra ítélte a bíróság – Tizenkét vádlottat felmentettek. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. szeptember 28. 1–2.

Varga György életútjáról szinte semmit sem tudni. A vele kapcsolatos levéltári iratok az idők során kivétel nélkül megsemmisítették.⁷ Az egyetlen kézzelfogható tény, hogy az impériumváltáskor jó nevű, presztízzsel és komoly befolyással bíró ügyvédet – akiről a bírósági per révén tudjuk azt, hogy Apponyi Alberttel⁸ is jó barátságot ápolva még a világháború előtt ismerkedett meg az ügyben is szerepet játszó Huszár Károllyal⁹ – és tizennyolc társát a harminchárom oldalas vádiratban az 1920-as szabadkai vasutas-lázadással¹⁰ összefüggésben felségsértéssel és kémkedéssel vádolták.¹¹ A vádlottak többsége a MÁV egykori alkalmazottja volt, de perbe fogták az állapotos Sáriai Szabó Krisztina háztartásbelit, s ugyancsak a letartóztatják Völgyi Jánost,¹² a *Bácskai Napló* egykori szerkesztőjét, Szabadka későbbi, az 1941-es impériumváltást követő polgármesterét is.

⁷ Erre a levéltári tárgymutatók alapján következtetünk, ahol több helyen is találkoztunk Varga nevével, ugyanakkor a vele kapcsolatos iratok egy esetben sem voltak fellelhetők.

⁸ Apponyi Albert gróf (Bécs, 1846. május 29.–Genf, 1933. február 7.): magyar politikus, Ferenc József tanácsadója, majd ellenzéki vezető, a második Wekerle-kormány kultuszminisztere. Az összeomlást követően Huszár Károly kérte fel a magyar békeküldöttség vezetésére, s ilyen minőségben mondta el 1920. január 16-án híres védőbeszédét.

⁹ Huszár Károly – eredetileg: Schorn Károly (Budapest, 1882. szeptember 10.–Budapest, 1941. október 29) 1910-től volt a Katolikus Néppárt parlamenti képviselője. 1919. augusztus 15-től november 24-ig a második, illetve a harmadik Friedrich-kormány vallás- és közoktatási minisztere volt. 1919. november 24 és 1920. március 15-e között látta el az ún. koncentrációs kormány miniszterelnöki teendőit. A húszas évek második felében visszavonult az aktív politikai közéletből.

¹⁰ 1920. április 18-án a szabadkai magyar vasutasok körében általános lázadás tört ki. A gépfegyverekkel felfegyverzett vasutasok több rendőrőrsöt is elfoglaltak és rövid időre ellenőrzésük alá vonták Szabadka belvárosának egy részét. Az összecsapások során tíz szerb rendőrt megsebesítettek, hármat megöltek. A túlerőben lévő szerb karhatalom 1920. április 20-án verte le a lázadást. Ezt követően 88 ember tartóztattak le, hatot halálra ítélték. Az ítéleteket végül nem hajtották végre.

¹¹ A kémkedési per főtárgyalásának első napja – Varga György dr. vallomása – Nem tartja törvényesnek a vádat – Nem érzi magát bűnösnek – Összeköttetése a Délvidéki Ligával és Huszár Károly miniszterelnökkel – A kommunisták ellen akarta megvédeni a várost – Hogyan érintkezett a magyar kémiroda vezetőjével? *Bács megyei Napló*, 1922. szeptember 15. 1–3.

¹² Völgyi János (Szabadka, 1880. május 24.–Szabadka, 1944. ősze) A jogász végzettségű Völgyi a világháború kitöréséig a városi közigazgatásban dolgozott. A háborút követően a *Bácskai Napló* keresztény napilap szerkesztője és a (szabadkai) Magyar Olvasókör egyik alapítója volt. A Vargapert követően Magyarországra szökött, ahol Budapesten a miniszterelnökség alatt működő Szent Gellért Társaságnál dolgozott. Az 1941-es visszacsatolást követően áprilisban tért vissza szülővárosába, s augusztus 16-ától vette át a polgármesteri hivatal irányítását. Nevéhez fűződik a polgári közigazgatás megszervezése, az ügyosztályok felállítása. Nyugdíjaztatására 1943. augusztus 31-én került sor. 1944 októberében a bevonuló partizánok letartóztatták és a Zentai úti temetőben kialakított tömeges vesztőhelyen kivégezték. Életrajzát bővebben lásd: Halász Tibor: Völgyi János, Szabadka egykori polgármestere. <https://suistorija.wordpress.com/ex-pannonia/volgyi-janos-szabadka-egykori-polgarmestere/>

Hogy Vargák valóban végeztek-e Magyarország javára kémtevékenységet, ez-
idáig nem sikerült meggyőzően tisztázni. A rendelkezésünkre álló források inkább
azt valószínűsítik, hogy a Varga-féle per alapvetően mégiscsak egy koncepció per
volt, amit az is alátámaszt, hogy a Vargával együtt perbe fogott szabadkai vasutasok
terhére rótt vádakat jogilag egészen egyszerűen nem is lehetett bizonyítani, mivel
a kérdéses időszakban – 1919-1920-ban ők még közvetlenül a MÁV, vagyis a magyar
állam alkalmazottjai voltak.¹³

A Stevan Pavlović bírósági elnöklete alatt megtartott tárgyalás vádirata, melyet
Ilija Uskoković ügyész képviselt, azt állította, hogy a vádlottak 1919 végén, 1920
elején (tehát még a trianoni békeszerződés aláírása és ratifikálása előtt) titkos politi-
kai szervezetet hoztak létre, közvetlen kapcsolatot tartottak fenn a magyar kormány-
nyal, személyesen Huszár Károly akkori magyar miniszterelnökkel, valamint az ún.
Délvidéki Ligával¹⁴ – az Ébredő Magyarok¹⁵ által támogatott revizionista szer-
vezettel, amelyet a magyar kormány végül majd csak 1921. július 5-én oszlatott fel.

A vád szerint a vádlottak rendszeresen küldtek beszámolókat a magyar hírszer-
zésnek a jugoszláv hadsereg erejéről, elhelyezkedéséről, annak személyi összetételé-
ről, vasúti kocsipark-állományáról. Az a vád is megfogalmazódott, hogy a konspi-
rációban részt vevők a jelentéseken kívül konkrét szervezkedésbe kezdtek, s az új
állam elleni felkelés kirobbantása céljából a Vajdaság területén számos sejt-szerve-
zetet hoztak létre azzal a céllal, hogy a fegyveres összetűzéseket követően kiero-
szkolják a Bácskának és a Bánságnak Magyarországhoz való visszacsatolását.¹⁶

A számos óvással, ellentmondással tarkított per során viszont kiderült, hogy mind-
ezt a hatóságok semmilyen konkrétummal, bizonyítékkal nem tudták alátámasz-
tani, s az idő előrehaladásával számos más ellentmondás is felmerült.

A per első napjaiban a vádlottak a terhükre rótt vádak tagadása mellett részletesen
beszámoltak letartóztatásuk körülményeiről, illetve arról, hogy a rendőrségi kihall-

¹³ A szabadkai vasút-igazgatóság a fegyverszüneti egyezmény értelmében 1920 januárjáig corpus
separatumot képezett, mivel az lényegében a magyar állam fennhatósága alatt állt, az ott dolgozók
fizetésüket továbbra is Budapestről kapták, ezzel összefüggésben a vasút jövedelmeit is a magyar
államkasszába fizették be, s a kinevezésekről és az előléptetésekről is a MÁV vezetői döntöttek
Budapesten. Bővebben lásd: A. SAJTI, 2004. 20. o

¹⁴ Délvidéki Liga: revizionista szervezet. Vezetője Eöttevényi Olivér nyugalmazott lugosi főispán
volt. A magyar kormány 1921. július 5-én feloszlatta. Helyét a Szent Gellért társaság töltötte be. (Ez
utóbbiról bővebben lásd: A. SAJTI, 2004. 39-41.).

¹⁵ Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) 1918 decemberében jött létre, tagságát a fajvédő katonai-
tisztok alkották. Több terrorcselekmény hajtott végre a baloldali, liberális és zsidó szervezetek,
illetve személyek ellen. A Horthy-rendszerben jelentős befolyással bírt a politikai elitben.

¹⁶ A suboticei kémkedési perben elkészült a vádirat – „Egyik vádlott sem élt kifogással – A főtárgyalást
szeptember első felében tartják meg – Szabady Imrét szabadlábra helyezték. *Bácsmegeyi Napló*,
1922. augusztus 12, 3.

gatások során milyen válogatott tortúrának, kínzásoknak vetették őket alá, amelyek során többek között az állapotos Sári Szabó Krisztina elvetélt.¹⁷

Varga György a vallatásokkal kapcsolatban például a következőket mondta: „[...] Franjo Vukić kapitány kezdte meg a kihallgatást és felszólított, hogy valljak. Én ismét csak arra az álláspontra helyezkedtem, hogy egyszer már vallottam, a törvény értelmében többé kihallgatható nem vagyok. Kértem, hogy kisértessenek át a törvényszékre. Erre egy percnyi gondolkodási időt adott. Miután ez eltelt, nem szólt semmit sem, hanem hirtelen odaugrott hozzám, hátulról arcul ütött, azután ököllel vert. Mikor ő abba hagyta a kézzel való verést, azt Slobodan Miladinović folytatta, mikor pedig ő abbahagyta, Vukić botot vett elő és azzal vert hátba. Én a verés következtén sem tettem vallomást. Ezután azt mondták, hogy ha nem vallok, az erősebb dolgok fognak következni. Hogy ki mondta ezt, nem tudom. E kijelentés után hozzám jött Gregoričević kapitány és megparancsolta, hogy üljek le a padlóra és vessem le a cipőmet. Teljesítettem ezt a parancsot. Erre kezemet csuklóban láncsal megkötözte Gregoričević kapitány. Ezután feltolták a kezem közé a térdeimet és a kéz és a térdek között botot nyomtak át, guzsba kötöttek. Erre Gregoričević hanyatt lökött, úgy, hogy lábaim felfelé az égnek álltak. Gregoričević ezután elővett egy erős, két és fél centiméteres somfabotot és ezzel a talpamat addig verte, míg a bot a legapróbb részletekre össze nem tört. Egy botütés a bal lábamat megvérezte, aminek nyomai még most is láthatók. Miután a bot eltörött, Miladinović odaszólt neki, hogy gumit vegyen elő és azzal verjen. Ez azonban nem történt meg. Gregoričević feloldotta lábamat, mire Miladinović arra kényszerített, hogy miután állni nem tudtam, egy székbe kapaszkodva csárdást ugráljak. Ugráltam is, mint a medve. Még ezután sem tettem vallomást. Ekkor elővezették Ignác Gyulát és azt mondták neki, hogy mondja szemembe, hogy én egy izben diktáltam neki levelet. Mikor Ignác feljött, reszketett, sírt, nem tudott állni a lábain és maguk az őt felkísérő detektívek kértek részére szék, amelyre úgy esett le. Ezekután és miután láttam, hogy velem úriemberek ily módon bánnak, félttem attól, hogy ezek az úriemberek ezt az embert nyomorékká teszik. Ekkor kezdtem el vallani. Képzelteri a Tekintetes Törvényszék, milyen vallo-
más lehetett ez. A kihallgatás körülbelül reggel 8 órakor ért véget.”¹⁸

¹⁷ A kémkedési per főtárgyalásának második napja – Varga György elmondja megkínzását. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. szeptember 16. 1–3. – A kémkedési per hétfői tárgyalása. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. szeptember 18. 5. – Kihallgatták a kémkedési per nővállottját – Sári Szabó Krisztina a bíróság előtt. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. szeptember 19..

¹⁸ A kémkedési per főtárgyalásának második napja – Varga György elmondja megkínzását – A fogásból kicsempészett levél – A bíróság befejezte Varga György kihallgatását. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. szeptember 16. 2.

Tegyük hozzá: Varga a per során nem tagadta azt, hogy 1920 közepén Budapesten valóban találkozott Huszárral. Úgy vallott, hogy a találkozó során az akkor még formálódó béketervekkel összefüggésben arról beszéltek, hogy a terület esetleges szerb kiürítése után fennáll a veszélye annak, hogy a Bácskában keletkezett hatalmi ürt esetleg a kommunista mozgalmak használnák ki. Ezzel összefüggésben pedig arról tárgyaltak, hogy egy ilyen forgatókönyv esetén hogyan lehetne elejét venni annak, hogy a „[...]” kommunisták ne izgathassanak ezen területen abban az időközben, amíg a megszálló csapatok eltávozása után a magyar hadsereg bevonul.”¹⁹

Az egyik, később fel is mentett vádlott, a pancsovai gyógyerész, Pálffy Gyula a Délvidéki Ligával kapcsolatban pedig arra utalt, hogy azt a hatóságok a nyomozás során azt a Délmagyarországi Kultúregyesülettel (DMKE) mosták/tévesztették össze: „Ezt a D.M.K.E.-t tévesen a Délvidéki Ligával tévesztették össze a rendőrségen és ezen a néven szerepelt a vádiratban, holott a kettő semmi vonatkozásban sem állt egymással. A D.M.K.E. kizárólag kulturális jellegű egyesület és semmi köze a politikához.”²⁰

Aztán az is kiderült, hogy a kihallgatások szabálytalanul történtek, mert a vádlottakkal nem közölték, hogy a vizsgálóbíró előtt tesznek vallomást, ráadásul azok szerb nyelven, tolmács biztosítása nélkül folytak, amiket a vádlottak nagy része nem is értett, s végül olyan mondatok, kijelentések és állítások is bekerültek a jegyzőkönyvekbe, amiket a vádlottak nem is mondtak. Vagyis: az összes vádat az erőszakkal kikényszerített, a vádlottak nagy része által a nyelvi nehézségek miatt még csak nem is értett beismerő vallomásokra építették. Mindezt már csak tetőzte, hogy a per során a meghallgatott és kirendelt különböző szakértők sorra cáfolták a rendőrségi feljelentésbe foglaltak jó részét.

Az ítéleteket végül Gavran Karakašević főkapitány, Tillinger György főkapitányhelyettes, Borivolje Sretiljković őrnagy, Slobodan Milodanović, Franjo Vukić és Vaso Jovanović rendőrkapitányok szóbeli vallomásaira hivatkozva – jogilag tarthatatlan módon – az 1920. decemberi államvédelemről szóló rendelet, az ún. OBZNANA alapján,²¹ visszamenőleges hatállyal hozták meg.

¹⁹ A kémkedési per főtárgyalásának első napja. *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 15. 1–3.

²⁰ A kémkedési perben befejezték a vádlottak kihallgatását – Az ügyész enyhítette a Völgyi János elleni vádat – Pénteken kezdődik meg a tanúk kihallgatása. *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 21. 2–3. o.

²¹ Az ún. OBZNANAT, vagyis az Állam védelméről szóló rendeletet a jugoszláv minisztertanács az országos bányászstrájkok leverése után, 1920. december 29-ről 30-ára virradó éjszakáján hoztak meg. Ennek értelmében a kormány betiltotta a kommunista propagandát, betiltott minden kommunista kiadványt, s kilátásba helyezte a külföldi személyek kiutasítását. Az Obznanát eredetileg ideiglenes jelleggel hozták meg, azonban az egészen 1929-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig érvény-

Varga György első rendű vádlottat 15, Ignác Gyulát 12, Hajdú Józsefet 10, Némethy Imrét 8, Dömötör Aladárt, Vörösbaranyi Mátyást és Völgyi Jánost 5-5 évi fegyházra ítélte a bíróság. A többi tizenkét vádlottat – Pospék Ferencet, Sárjai Szabó Krisztinát, Pálffy Gyulát, Pálffy Istvánt, Nagy Józsefet, Jakab Sámuel, Szedlár Józsefet, Heim Antalt, Tumbász Bélát, Deák Sándort, Varga Kaiser Imrét és Sebestyén Antalt – a bíróság végül felmentette a vádak alól.²²

Annak ellenére, hogy a bíróság elrendelte a felmentett vádlottak azonnali szabadlábra helyezését, az ügy számukra ezzel még koránt sem ért véget, ugyanis az ügyész élt fellebbezési jogával. Az elítéltek esetében súlyosbítást, míg a felmentetteknél a bűnösség kimondását kérte.

A per két fő vádlottja, Varga György és Ignác Gyula nem sokkal a tárgyalást követően a kihallgatások során elszenvedett bántalmazások okozta belső sérülések és a kegyetlen börtönviszonyok következtében elhunytak. Először, 1923. február 6-án Ignác Gyula halt meg.²³ Nem sokkal később – 1923. február 16-án a per fővádlottja, dr. Varga György is követte a sírba.²⁴

Felesége minderről a következőket mondta: „Hirtelen lett olyan nagybeteg. Február 10-ike körül, keddi nap volt, bementünk, kérdeztük, hogy van? Azt mondták, jól van, már semmi baja. Sokszor volt torokfájása, azt hittük, most se volt komolyabb baja. Azt megengedték, hogy Szántó és Török dr. urak megvizsgálhassák. Mind a ketten azt mondták nekem, hogy szegény Gyuri spanyolbeteg.²⁵ Még aztanp átszállították a kórházba. Ott meglátogattuk. Nem tudott beszélni és nem ismert meg bennünket. Pár nappal előbb láttam, de én is alig ismertem rá, annyira elváltozott, lesoványodott, a fogai úgy kiálltak, hogy ijesztő volt. Egy korty tej nem ment le a torokán. A kórházban az orvosok már meg sem tudták állapítani, hogy mi a betegsége. Ha spanyolbeteg lett volna, nem hiszem, hogy odaengedtek volna hozzá bennünket... Csak azt tudom, hogy amikor meghallotta, hogy szegény Ignác Gyula meghalt – tíz nappal előbb halt meg mint ő, magányos cellájában – akkor egyszerre odalett, s csak annyit mondott: most már nekem is végem van, én is meghalok. Nagyon

ben volt. Bővebben lásd: ČULINOVIĆ, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata I. Jugoslavenske akademija znanosti i umjetnosti*. Zagreb, 1961. 315–321.

²² Ítélet a kémkedési perben. *Bácsmegyei Napló*, 1922. szeptember 28. 1–2. o.

²³ A Varga-pör halottja – Ignác Gyula meghalt a fogságban. *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 7. 4.

²⁴ A kémkedési pör második halottja – Dr. Varga György meghalt a kórházban. *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 17. 3.

²⁵ A spanyolnátha („La Grippe”) vélhetőleg a madárinfluenza első változata, amely az első világháborút követő években több millió, a tudomány által ma sem teljesen számszerűsített áldozatot követelő járványa volt.

hatott rá szegény Ignác halála, s február 16-án anélkül, hogy beszélni tudott volna velünk utolsó napjaiban, meg is halt.²⁶

Bár a különböző kémügyek, kémperek az elkövetkező időszakban, ha nem is napi, de havi szinten vissza-visszatérő hírei, elemei voltak a kor amúgy is igen kiélezett és feszült légkörének, a monstre-perrel kapcsolatban hosszú hónapokra mély hallgatásba burkolódzott a sajtó. Különösen meglepő ez annak ismeretében, hogy az egyik elítélt, Völgyi János, aki a fellebbviteli tárgyalásig tartó időt házi őrizetben töltötte, időközben megszökött, s sikeresen át is jutott az akkori Magyarország területére.²⁷

Nem Völgyi volt egyébként az egyetlen, aki nem várta meg a per folytatását. Az első fokon felmentett, így a szabadlábon védekező vádlottak közül többen is – Sári-Szabó Krisztina, Jakab Sámuel, Pálffy Gyula, Pálffy István, Szedlár József, Heim Antal, Tumbász Béla, Deák Sándor – szintén Magyarországra távoztak. A kémperekben érintett összes személy közül a másodfokú tárgyaláson végül a letartóztatásban lévő Hajdú József, Vörösbaranyi Mátyás, Demötör Aladár és Németh Imre mellett a szabadlábon védekező Pospék Ferenc, Nagy Gyula és Varga Kaiser Imre jelent meg. Sebestyén Antal bár nem szökött el a hatóságok elől, de a tárgyaláson a közigazgatás hanyagsága miatt nem vett részt, mivel nem kapta meg az idézést.²⁸

A hatalmas érdeklődés mellett megtartott másodfokú eljárást tizenegy hónappal az elsőfokú ítélet kimondását követően, 1923. augusztus 29-én Újvidéken tartották, amelyen a sajtó képviselői a korban szokatlan módon csak előzetes akkreditációval vehettek részt.²⁹ Az újvidéki tárgyaláson Boško Đurđev tanácselnök elnökölt, a bíró tanácsot Rafo Marić és Bogdan Đukić bírák alkották, míg a vádat Jovan Lamaić államügyész képviselte.³⁰ A másodfokú tárgyalás során Varga Kaiser Imre védője hivatalból Hadži Kosta ügyvéd volt, míg a többi vádlottat Zvonimir Piškulić szabadkai ügyvéd védte.

A pontban reggel kilenc órakor kezdődött tárgyalás kezdetén Lamaić főügyész hivatalból kérte a Magyarországra szökött vádlottak esetében a körözés kiadását. Miután ezt a védők sem ellenezték, Rafo Marić táblabíró ismertette az elsőfokú íté-

²⁶ Varga György Özvegyénél. *Hírlap*, 1923. szeptember 1. 2.

²⁷ A Varga-féle kémkedési per a novisadi tábla előtt – Szerdán kezdődik a fellebbezési tárgyalás. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. augusztus 29. 2.

²⁸ Felmentették a Varga-pör vádlottjait. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. augusztus 30, 1-2.

²⁹ A perről 1923. augusztus 31-én szeptember elsején az összes releváns magyar sajtó részletesen beszámolt. Lásd: A felebbviteli bíróság a szuboticiai kémkedési pör összes vádlottját fölmentette. *Hírlap*, 1923. augusztus 31. 3. – Felmentették a Varga-pör vádlottjait. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. augusztus 31, 1-2. o. Felmentették a Varga-féle kémkedési pör valamennyi vádlottját. *Torontál*, 1923. szeptember 1. 2.

³⁰ Felmentették a Varga-pör vádlottjait. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. augusztus 31. 1.

letet, majd megkezdték a vádlottak kihallgatását. Németh Imre, Hajdú József, Vörösbaranyi Máttyás, Demeter Aladár, Pospek Ferenc és Varga-Keiser Imre, Nagy György ismételen tagadták a vádakát, s itt is részletesen beszámoltak a kihallgatások körüli visszasságokról és a bántalmazásokról, sőt Vörösbaranyi mindezt nyomatékosan alátámasztva egyenesen úgy fogalmazott, hogy még „azt is beismertem volna, hogy az édesapámat gyilkoltam meg”.³¹

A kihallgatást követően Zvonimir Piškulović védőügyvéd előbb Miatov Milorad,³² a magyar éra egyik utolsó szabadkai rendőrfőnökének a kihallgatását kérte, amit a bíróság elutasított. Államtitokra hivatkozva a bíróság megtagadta Lamaić ügyésznek a kérését is, amely a hadügyminiszternek a kémkedéssel kapcsolatos jelentését foglalja össze.³³

Az elutasító határozatok után az államügyész vádbeszédében az ítéletek súlyosbítását, az első fokon felmentettek esetében pedig a bűnösség kimondását kérte. Lamaić a súlyosbító körülmények közé sorolta azt is, hogy a vádlottak többsége állami tisztviselőként követett el hazaárulást.³⁴

Zvonimir Piškulović védőbeszéde több mint egy órát tartott. Ebben arra mutatott rá, hogy „[...] feltevések alapján nem lehet senkit sem elítélni, olyan tények pedig nincsenek, amelyre a törvényszék ítéletét alapíthatta volna.” Ugyancsak komoly visszaélésnek minősítette azt az akkorra már mindenki számára egyértelművé vált tényt, hogy a kihallgatások során a szabadkai rendőrség a beismerő vallomásokat a nyers erőszak alkalmazásával csikarta ki. A védő beszédében nem mulasztotta el azt is körbejárni, hogy a vizsgálóbíró a rendőrségen hallgatta ki a vádlottakat, magyarul nem tudott, a tolmács pedig nem tett esküt.³⁵

Piškulović szerint emiatt a bíróság kizárólag a főtárgyalás során elmondottak alapján hozhatott ítéletet, márpedig ott az is kiderült, hogy a vádlottak olyan cselekmények elkövetését is magukra vállalták, amelyeket nem is követtek el. Az ügyészsel való rövid konfrontációt követően Piškulović a Délvidéki Ligával kapcsolatban pedig arra mutatott rá, hogy az ügyészség az adott időszakban annak létezéséről semmilyen kézzelfogható bizonyítékkal nem rendelkezett, s mindössze feltevésekre

³¹ Felmentették a Varga-pör vádlottjait – Vörösbaranyi azt is beismerte volna, hogy meggyilkolta az apját. *Bácsmezei Napló*, 1923. augusztus 30. 2.

³² Miatov Milorad életrajzát nem sikerült rekonstruálni.

³³ Számunkra mindezből a szempontból is releváns információ, mivel arra utal, hogy a belgrádi archívumok mélyén nem kizárt, hogy az ügygel kapcsolatban további iratokat lehet a későbbiekben találni.

³⁴ Mint arra már fentebb utaltunk, ez a vád jogilag nem állta meg a helyét, mert a perbe fogott vasutasok 1920 januárjáig a magyar állam, a MÁV alkalmazottjai voltak.

³⁵ Felmentették a Varga-pör vádlottjait – Piškulović Zvonimir védőbeszéde. *Bácsmezei Napló*, 1923. augusztus 30. 2.

alapozva nem lehet ítéletet hozni. Ezt követően a bírói testület függetlenségére apelált, s végül arra szólította fel a bíróságot, hogy utasítsa el a bíróságra nehezedő utcai nyomásgyakorlást, s kizárólag a jog és az igazság szempontjai alapján hozza meg a döntését. A tárgyaláson hasonló álláspontot képviselt a másik védő, Hadži Kosta is.

Boško Đurđev bíró végül délután fél hatkor folytatta a tárgyalást. Előbb szerbül olvasta fel az ítéletét, amelyet aztán magyarul tolmácsoltatott a vádlottak irányába. Đurđev ebben kijelentette, hogy az újvidéki másodfokú szerv megsemmisítette az elsőfokú bírósági ítéletet és valamennyi vádlottat felmentette. Az indoklásban többek között az állt, hogy „[...] a bizonyítékok oly gyengék és hiányosak, hogy ezeknek alapján marasztaló ítéletet nem lehet hozni. Az ügyészség az indoklás szerint még azt sem tudta bizonyítani, hogy a Délvidéki Liga valóban létezik-e vagy sem. A bíróság nem tudja konstatálni, hogy a vádlottak ártatlanok, de bizonyítékok hiánya miatt kénytelen őket felmenteni és valamennyi vádlottat szabadlábra helyezni.” A tárgyalást követően az addig fogságban lévő vádlottakat immáron bilincsek nélkül kísérték vissza Szabadkára.³⁶

A felmentő ítélet kapcsán a magyar sajtó dicshimnuszokat zengett. Hogy maga a per jóval túlmutatott az egyszerű bírósági pereken, hogy a felmentő ítéleteknek jóval nagyobb súlya volt a kor hasonló tárgyalásainál, kitetszik az ezzel kapcsolatos kommentárokból is. Érdemes ezekből szemezgetni és idézni, mert még több mint kilenc évtized távlatából is plasztikusan érzékeltethető a kisebbségi létet átható korabeli életérzés, a tömegek pszichéjére nehezedő megfélemlítés súlya, de egyben a felmentő ítélettel együtt felszabaduló kollektív megnyugvás, no meg a – naiv – bizakodás elhamarkodott érzése.

A legolvasottabb napilap, a *Bácsmezei Napló* így fogalmazott: „Amennyi gazdátlan vád, sanda gyanú, ártó rosszindulat nyugtalanította az itt élő magyarság lelki békéjét és testi biztonságát, az mind a Varga-féle kémkedési per adataiból táplálkozott. Hiába mondtuk azt, hogy nem tudunk hinni ezeknek az embereknek a bűnösségében, de ha a bűnügy azzal fog is végződni, hogy a bíróság megállapítja bűnösségüket, ez a megállapítás csak az ő felelősségüket fogja megállapítani, s nem a magyarságét, amelynek még a vád adatai szerint sincs semmi összefüggése azokkal a tényekkel, adatokkal és előzményekkel, melyek a vádlottakat a bíróság elé állították. Főlemelt homlokkal, büszke önérzettel mondjuk most: íme, még arra sincs szükségünk, hogy a felelősség elhárításához segítségül hívjuk az elfogulatlanságot és a tisztánlátást. Íme, nem a tények, amelyek meglátásához még is kell szubjektivi-

³⁶ Felmentették a Varga-pör vádlottjait – Felmentő ítélet. *Bácsmezei Napló*, 1923. augusztus 30. 2.

tás, maga a bírói ítélet veszi le a vádlottak válláról a keresztet, s a magyarság lehasnyatló fejről a vádban rejlő ítélet súlyát.”³⁷

A konkurens *Hírlap*, a Magyar Párt szócsove vezércikkében a magyarság megfélemlítettségét helyezte a fókuszba: „Annál nyugtalanítóbb volt ránk nézve a Varga-féle kémkedési per, amely annak idején hamis felvetésekre adott alkalmat népünkkel szemben, tápot adott a nacionalista túlzók gyanúsításainak, ürügyet esetleges megtorló intézkedésekre. A magyarság minden érett tagja teljesen átérzi az ilyen tünetek jelentőségét. Mindenki tudja azt, hogy a legcsekélyebb ballépés, amit egy magyar elkövet, kihatással van az egész itteni magyarság sorsára, s mindenesetre csökkenti a teljes egyenlőségért, kisebbségi jogaival elismeréért vívott küzdelem jogosságát, harci erejét és lendületét. [...] A novisadi ítélet kimondta a mi igazságunkat és ítélte dologgá tette az igazsághoz való jogunkat. Öt év egyetlen komolynak látszó vádja összeomlott, tizenöt évi fegyházbüntetéssel terhelten ártatlanul halt meg Varga György és Ignác Gyula. A novisadi ítélet őket is felmentette és velük felmentette az egész magyarságot. Nem csinálunk mártírt a két halottból. Sajnálatraméltó áldozatai ők a világegésnek, amelynek egyik partján heroikus küzdelmet folytat a magyarság, hogy a tüzet eloltani segítsen és csak azt várja, hogy emberi jogaiban ne bántsák.”³⁸

A nagybecskereki *Torontál* vezércikkében egyenesen a tömeghisztéria kisebbségellenes lenyugodását várta a felmentő ítélettől: „A magyarság tiszta lelkiismeretéről lepattant minden sanda gyanúsítás, de hányszor volt kénytelen a magyarság a pör során odakiáltani a vádaskodók felé, hogy ez a pör egyes egyének és nem a magyarság ügye, hogy emberek ülnek a vádlottak padján és nem az ártatlan magyar tömeg, s hogy ebben a pörben csak az arra hivatott független bíróság mondhat ítéletet, de az utca vak elfogultsága, alaptalan gyűlölködése a mi bíránk nem lehet. A novisadi ítélőtábla felmentő ítélete magyar nemzetiséghez tartozó embereknek adja vissza a szabadságot, életük nyugalalmát és szépségét. De azon túl rávilágít nem egy mestersegesen előidézett vádaskodásra is és ezért a felmentés felett érzett emberi örömmön kívül jogos önérzettel is tölti el a magyarságot, amely ekként megerősödik abban a hitében, hogy ma-holnap el kell oszlania minden megértést gátló gyanuskodásnak, el kell némulnia minden rikoltó rosszindulatnak és hogy el kell érkeznie annak az időnek, amikor a magyar lélek a maga makulátlan tisztaságában áll az egész közvélemény ítélőszéke előtt.”³⁹

A permanens belpolitikai válsággal küszködő, az egyik választásból a másikba csúszó első délszláv államban azonban a magyar kérdésnél a Varga-per ekkor már túl

³⁷ Felmentették a Varga-pör vádlottjait. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. augusztus 30. 1.

³⁸ A novisádi ítélet. *Hírlap*, 1923. szeptember 1. 1.

³⁹ Felmentett magyarok. *Torontál*, 1923. szeptember 1. 1.

sokat nyomott a latba. Kilenc hónappal később, 1924. május 22-én az egész ügy újra visszakerült az újságok hasábjaira. Igaz, ezúttal a rivaldafény most már elmaradt, s egyben a közhangulat fásultságára is utaló rövid hír tudósított arról, hogy az újvidéki Semmitőszék az ügyesség fellebbezésének helyt adott.⁴⁰

Másnap aztán a Dimić Aleksandar elnöklete alatt működő Semmitőszék megsemmisítette az ítéletábra 1923. augusztus 30-i felmentő ítéletét. Az előző tárgyalások tömegjelenetei, a nagy ívű sajtótudósítások most elmaradtak. A testület gyorsan, néhány perc alatt döntött. A határozat indoklása szerint a fellebbezési bíróság elmulasztotta a tényállás megállapítását, amikor felmentő ítéletét arra hivatkozva hirdette ki, hogy a vádbeli cselekmények nincsenek bizonyítva. A Semmitőszék arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vádlottak által kényszer alatt tett, majd visszavont beismerő vallomásokat mégis bizonyítéknak kell tekinteni, s értelmezése szerint az Ítéletábra perrend-ellenesen járt el, amikor ezeket a kényszer alatt tett vallomásokat az ítélethozatalánál mellőzte. A Semmitőszék végül azt is nehezményezte, hogy az Ítéletábra a felmentő ítéletének a meghozatalakor nem mérlegelte azt, hogy a perrel összefüggésben vajon valóban létezett-e a Délvidéki Liga, ha igen, az milyen célból alakult, s annak sem járt utána, hogy a Liga az Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén folytatott-e bármilyen tevékenységet, kiket szervezett esetlegesen be. A Semmitőszék szerint ezeknek a kérdéseknek, valamint a vallomásoknak a figyelmen kívül hagyása szintén döntő körülménynek számítottak, s mindezt tömören és röviden összegezve, végül megsemmisítette a felmentő ítéletet.⁴¹

*

Eddigi kutatásaink során nem találkoztunk a Varga-perrel kapcsolatos, azzal összefüggésben levő további tudósításokkal, iratokkal. Mindez az elkövetkező évekre vár még. Az általunk eddig hozzáfért és vizsgált korabeli sajtó-, illetve levéltári források alapján azt láthatjuk, hogy az elsőfokú ítélet egy túlfűtött választási harc kelletős közepén alapvetően a többségi szláv társadalom és politikai elit elvárásaihoz igazodva a fővádlottak esetében – jogilag tarthatatlan módon – súlyos büntetéseket szabott ki.

Az újvidéki másodfokú judícium azonban arra is rámutat, hogy a kiélezett társadalmi és szociális feszültségek, a korszakban elharapódzó utcai politizálás, sőt a terror légköre ellenére az új állam igazságszolgáltatásának egyes tagjai, ha zökke-

⁴⁰ A Varga-féle kémkedési pör a noviszadi Semmitőszéken. *Bácsmegeyi Napló*, 1924. május 22. 4.

⁴¹ Varga György dr. kémkedési bűnpörében a Semmitőszék megsemmisítette a táblai ítéletet. *Bácsmegeyi Napló*, 1924. május 23. 3.

nőkkel, kisebb-nagyobb kilengésekkel is, de igyekeztek megőrizni a bírói függetlenséget és a jogi szakma presztízsét. Hogy mindez azonban végeredményben csupán látszatdemokrácia, egyéni, semmint intézményi lépés volt, hogy az állam nyers hatalmi érdekei és megfontolásai, a kisebbségellenes politikai légkör és hangulat determináltságában írták felül a jogi normákat, az hónapokkal később mindenki számára egyértelmű lett, akkor, amikor az újvidéki Semmitőszék minden szakmai és jogi norma mellőzésével alapvetően az elsőfokú ítéletet hagyta jóvá.

Varga György és társai akaratlanul is egy kor szimbólumává váltak, annak az első impériumváltást követő időszak korszakának, amelyben „[...] az államhatalom egész apparátusa minket figyel és ellenőriz. A lélekzetvételünknek is tiszta szándékunknak kellett lennie, hogy a gyanunak árnya se érhesen bennünket.”⁴²

⁴² A noviszádi ítélet. *Hírlap*, 1923. szeptember 1. 1.

